

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATÇI

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 7 Sayfa: 671-681

Yûnus'un asıl san'atını, düşünce dünyasını ve estetik temayüllerini öğrendiğimiz eseri Divân'ıdır:

Yûnus olduysa adım pes ne aceb

Okuyalar defter ü dîvânımı

beytinden anladığımız kadarıyla, Onun bu eseri daha hayattayken tanınmıştır. Fakat ne yazık ki, elimizde, Yûnus'un yaşadığı zamandan kalma bir yazma mevcut değildir. Yûnus, bazı beyitlerinde kendi divânından söz eder:

Yûnus miskîn anı görmüş eline hem dîvân almış

Âlimler okuyamamış bu ma'nîden duyan gelsün

*

Yûnus Emrem sebakı senden okur

Elinde defteri divânı sensin

*

Yûnus olduysa adım pes ne aceb

Okuyalar defter ü dîvânımı

Bu beyitlerden anlaşılan odur ki, Yûnus, divânını hayatta iken tanzim etmiştir. Diğer taraftan Şinasi Tekin tarafından hazırlanan "İkinci Bâyezit Devrine Ait bir Mecmuâ"¹ adlı tanıtma yazısında verilen bilgiye göre "Yûnus Emre Fermâyed" lâfzı, şairin divânı tarihidir, (= H. 707/M. 1307) denmektedir. Söz konusu mecmua, 1505-1520'li yıllarda yazılmıştır. Buna göre, eğer iktibas ettiğimiz kayıt sadece Risaletü'n-Nushiyye için söz konusu değilse, Dîvân da, aynı tarihte (1307) bitmiş kabûl edilebilir. Aşağıda künyelerini vereceğimiz eski yazma divânlar tek tek esas alınır, bu yazmalarda Yûnus'a ait 200 ile 300 arasında ilâhînin var olduğu görülecektir. Biz, bu yazmaların mukayesesi sonucunda hazırladığımız divânda 417 şiir elde etmiş bulunmaktayız. Bu şiirlerden bazıları tartışmalı olduğu için yeni incelemeler sonucunda şiir sayısının her an değişebileceğini ayrıca belirtmekte yarar vardır. Divâna aldığımız Yûnus mahlaslı şiirlerin dışında daha onlarca şiir mevcuttur. Fakat kanaatimizce bahis konusu şiirler, daha sonra yaşayan Yûnus veya Yûnuslara, Âşık Paşa ve Saîd Emre gibi sûfî şairlere aittir.² Esasen, "Bizim Yûnus"un olmayan "Yûnus" mahlaslı şiirler, dil; üslup ve edâ bakımından bazı farklar taşıdığından bunları ayırd etmek kolay olmaktadır.

Yûnus Emre Divânı'nın Şekil Yapısı

Yûnus Emre Divânı, mevcut hâliyle şifahî kaynaklardan derlenmiş intibainı vermektedir. Zira yazmalar arasında fevkalâde farklar bulunmaktadır. En eski yazmalardan örneğin Fatih ve DTCF Kütüphaneleri nüshaları müstensihler tarafından mürettep hâle getirilmiş yazmalardır. Muahhar bazı yazmalar da müretteptir.

Vezin ve Kafiye

Yûnus, ilâhîlerini aruz ve hece vezni ile yazmıştır. Divânda aruzlu şiirler az, heceliler ise daha çoktur.

YÛNUS'UN DÎVANI

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Risâletü'n-Nushiyye, girişteki 13 beyitlik "Fâilâtün Fâilâtün Fâ'ilün" vezinli kısımdan sonra asıl mesnevî "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün" vezniyle yazılmıştır. Yûnus'un yaşadığı devirde aruz, Türkçe'ye yavaş yavaş tatbik edilmektedir. Bu bakımdan Yûnus'un şiirlerinde aruz noksanlıkları vardır.

Yûnus Emre'nin hem aruzlu, hem de heceli şiirlerinden pek çoğu musammat tarzındadır. Bütün şiirler, beyit esasıyla kaleme alınmıştır. Yazmalarda kıt'a birimiyle yazılan bir şiir yoktur. Bu özellik, o devrin genel bir özelliğidir. Fakat musammatlar ikiye bölündüğünde her beyit kıt'a şekline girer. Aynı hususiyet Mevlânâ'nın Farsça gazellerinde de görülmektedir. Musammat şiirlerden aruzlu olanlar genel olarak "Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün" vezniyle yazılanlardır. Bu vezinle yazılan şiirler, heceyle yazılmış intibainı verir. Söz konusu vezinle kaleme alınan pek çok şiirde aruz hataları hayli fazladır. Bu durumdaki şiirler, kanaatimizce, ağızdan ağıza intikâl ederken tahrif edilmiştir. Şu da var ki, Yûnus'un musammat ilâhîlerinde her beyit, musammat değildir. Arada bir-birkaç beyit kafiyesiz devam edebilmektedir. Bu özellik de, musammat şiirlerin aruzla yazılmaya çalışılan birer şiir olabileceği izlenimi vermektir. Bütün buraya kadar sıraladığımız şekille ilgili mes'eleler Yûnus'un tam bir istihale devrinin şairi olduğunu göstermektedir.

Yûnus Emre'nin şiirlerindeki hece-aruz ikiliği, dilinde de vardır. Onun aruza meyletmesi ilk İslâmî ve tasavvufî eserlerin Arapça ve Farsça yazılması; manzumelerin de, aruzla kaleme alınmasından olabilir. Kısacası Yûnus ve devrinin diğer şairleri, ilk İslâmî kaynaklardan faydalanmışlardır. Tekke mensupları her devirde şer'î ve tasavvufî ilk kaynaklardan istifade etmişlerdir.

Mutasavvıf şairimizin İlahîlerindeki hece yapısını inceleyen Fuat Köprülü, bu şiirlerin bir san'at endişesiyle değil, ilâhî bir hamle ile inşad edildiği söyler:

"Manzumelerini san'at kaygısı ile değil, hattâ, san'at endişesinden bile uzak olarak, sırf ilâhî bir hamle ile inşad eden Yûnus Emre, pek tabîî, vicdanında gizli olan tabîî ve millî ahenge uymuştur. Yûnus Divânî'nda hece vezninin hemen her şekline, 6; 7; 8; 5+5 = 10; 6+5 = 11; 6+6+ = 12; 7+7 = 14; 8+8 = 16; hecelilere rastlanır ki, bunlardan bilhassa 10 ve 12 heceliler edebiyatımızda pek azdır. Bunlarda da bazan duraklara bağlı kalınmadığı yahut bir takım maksatlara ehemmiyet verilmediği görülürse de, ekseriyet bakımından Yûnus, bu vezni büyük bir başarı ile kullanmıştır."³

Bütün buraya kadar anlatılagelen şekil mevzularından sonra diyebiliriz ki, Yûnus, dil yönüyle millî; konu yönüyle de, İslâmî bir şairdir. Şekil mevzuu açısından ise, bir yanıla millî, diğer yanıla Arap ve Fars şiirinin şekline bağlı kalmıştır.

Yûnus'un kafiye anlayışı hakkında şunları söyleyebiliriz:

Yûnus, kâfiye konusunda, devrinin diğer şâirleri gibi oldukça serbest hareket eder. Kafiye bir ses estetiği olarak değerlendirir. O, kulağa gelen her türlü benzer ve müzikal sesle kafiye yapar. Dolayısıyla, Yûnus'a göre kulak kafiyesi esastır. Bu sebeple mutasavvıfımız, Farsça veya Arapça bir kelimeyi benzer sesli olmak kaydıyla kafiye kullanabilmiştir. Hatta O, Arap ve Acem menşeli bir kelime ile, Türkçe ekli bir kelimeyi kafiye yapabilir.

Yûnus Emre, yazılışları birbirlerine benzemeyen d-t, c-ç gibi sesdeşleri kafiye olarak kabul eder ve hatta bu kafiyeleri ustalıkla kullanır. Şu örneklerde kulağı tırmalayan herhangi bir kafiye sesine rastlamak mümkün değildir.

Su getürelər yumağa kefen saralar komağa

Ağaç ata bindireler teneşire düşdi gönül
Eğer varısa amelin gen olısar sinin senin
Eğer yoğısa amelin oddan şarâb içdi gönül

*

Kıyl u kâle mecâl yok ol hâldür ana kâl yok
Hergiz ana ecel yok ezel-ebed içinde
İşdir bunca âvâzlar dediğim manâ sözler
Tapduk Yûnus'ı gözler bu vilâyet içinde

Şairimizin şiirlerinde genellikle yarım ve tam kafiyeler kullanılmıştır. Bunlara mukabil zengin kafiye daha az görülmektedir. Yarım kafiye örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Miskîn âdemoğlanı nefse zebûn olmuşdur
Hayvân canâvâr gibi otlamağa kalmışdır
Oğlanlar öğüt almaz yiğitler tevbe kılmaz
Kocalar tâ'at kılmaz sarp rûzigâr olmuşdur

*

Sensiz yola girerisem çârem yok adım atmağa
Gövdemde kuvvetim sensin başım götürüp gitmeğe

Yûnus Emre, pekçok şiirinde yarım ve tam kafiyeleri beraber kullanmıştır. Böyle bir şiirde, meselâ şu kelimelerle kafiye yapılabilir: Düz-gündüz sâz-kaz-tiz-âvâz-vaz-az

Dün gider gündüz gelür gör niçesi uz gelir
Emr-i Hakk'ın ser-be-ser cihâna düp-düz gelir
Karanulık sürilir'âlem münevver olur
Karanulık yirine nûr ile gündüz gelir
İbrete kalmaz mısın ya hod anlamaz mısın
Dinle kuşlar ünini niçe dürlü sâz gelir
Kuş hod yumurta idi yuva hod perde idi
Ûn hod kudret ünüdü bilmeyene kaz gelir
Dinle sözüm ma'nâsın anlayayım dirisen
Ârifin kulağına kudret ünü tîz gelir
Bir bakgıl sağa sola dağılma değme yola
Kudret bâğından sana gör niçe âvâz gelir
Söz issi sözün alır sûret toprakda kalır
Her kim bu hâli bilir kendözinden vaz gelir
Aklım bu yola gitdi beni benden iletirdi
Yûnus'un yükü yitdi bilmeyene az gelir

Yarım kafiyelerin kullanıldığı şiirlerde redife daha sıkça rastlanılmaktadır. Bu redifler, şiirin sesini daha da güzelleştirir.

Yûnus Divânı'nda zengin kafiyelere de rastlanır; fakat bu çeşit müstakil bir şiirde bu kafiye baştan sona, tam olarak bulmak her zaman mümkün değildir. Şu ke

limeler, bir şiirin kafiyelerini oluştururken, tam kafiyelerle zengin kafiyeler, iç içe bulunmaktadır; “kudret, heybet, ad, melekût, münâcât, rahmet.”

Senündür pâdişâhlık kudretin var
Yaratdın yeri göği heybetin var
Niçe eyde bile dil niteliğin
Dile getirmeğe bin-bir adun var
Ne dünyâ âhiret ne Kâf u ne Kâf
Bular katre deryâ melekûtun var
Bu yüz yigirmi dört bin nebîlerle
Bile Mi'râc u Tûr münâcâtın var
Değül Yûnus'a bes ya Rahmeti çok
Kamu günâhlulara rahmetin var

Görüldüğü gibi, Yûnus Emre, kafiye konusunda fazla özenli değildir. O, bu konuda tabîî davranır. Esasen Yûnus Emre'de, bahsedilen millî zevki bu noktalarda aramak gerekir. Onun dili, şiir telakkisi hâl ve zevkine uygundur.

Divân'ın sonundaki;
Yâ ilâhî ger su'âl itsen bana
Bu durur anda cevâbım uş sana4

matlalı mesnevî hariç bütün ilahîler “gazel” şeklinde yazılmıştır. Bu şiirlerin kafiye şeması (aa-ba-ca-da vs.) tarzındadır. Fakat musammat şiirler, iç kafiyelerden müteşekkildir. Bunlar hece ile yazılmış şiirler gibi değerlendirilip kıt'alar hâlinde de, yazılabilir.

Netice olarak kafiye hususunda şunlar söylenebilir: Yûnus, şiirinde kafiyeyle fazla özen göstermez. Onda, tasannu yoktur. Arapça bir kelimeyle Farsça bir kelimeyi, yahut Farsça bir kelimeyle Türkçe bir kelimeyi kafiyeli bir şekilde görmek hemen her şiirde mümkündür. Meselâ, “Cihân, lisân, dinden, gümân, seven, bundan,” (bkz. Şiir nu: 126) kelimeleri, kafiyeyle oluşturabilir. Bu arada, kafiyesi bozulan şiirler de az değildir. Sadece rediflerle kaleme alınmış şiirler de mevcuttur.

Nazım Şekilleri

Yûnus Emre'nin “Risaletü'n-Nushiyye”si, mesnevî şekliyle yazılmıştır. Onun bu tarzda yazdığı diğer bir şiir de yazma Divânın sonuna kaydedilen “Şathiyye/Münacat” türündeki;

Yâ ilâhî ger su'âl itsen bana
Bu durur anda cevâbım uş sana

matlalı şiirdir (Bkz. 417. şiir). Yûnus'un Divânı'ndaki diğer şiirlerin şekliyle ilgili birkaç görüş vardır:

Gölpınarlı, divân neşirlerinde Yûnus'un daha çok gazel şairi olduğuna inanır.

Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde, Yûnus Divânı'nda, Acemlerin mesnevî ve gazel tarzına tesadüf edildiğini, fakat, daha çok “murabba ve musammat diyebileceğimiz eski koşma şekline rast geldiğini” söyler. Ona göre, mutasavvıfımızın en güzel şiirleri, koşma şekliyle tanzim edilmiştir. Yûnus'un kullandığı koşma-murabba şekli, Acemlerin murabba veya musammatını taklitle değil, halk edebiyatının kuvvetli tesiriyle tercih edilmiştir.5

Nihat S. Banarlı'ya göre, Yûnus, daha çok “dörtlük” millî nazım şeklini kullanmış, bu arada, gazel şeklinde manzumeler de yazmıştır.⁶

Faruk K. Timurtaş, bu şiirlerin “umumiyetle gazel-kaside” şeklinde ve çoğu defa musammat tarzında, mısra ortaları kafiyeli yazıldığını söyler.⁷

Cahit Öztelli'ye göre şâirimiz, “Millî nazım hecenin her türlüünü kullanmış, o kadar ki, gazel biçiminde yazdığı şiirlerde bile heceyi üstün tutmuştur. O, gazel biçiminde yani, çift mısralı şiirlerinde $7+7=14$ ve $8+8=16$ ölçülerini kullanmıştır. Bu tutum, Onun şekil olarak aldığı divân gazelini bile millî ölçü olan heceye uygulamasıdır. Bu, yeni bir çığırır.”⁸

Kemal Eraslan, Ahmet Yesevî ve Eseri Divân-ı Hikmet hakkındaki incelemesinde, Yesevî'nin bazı hikmetlerini gazel tarzında yazdığını ve aruz veznini kullandığını belirterek, Yûnus ilâhîlerinin, bu tarzın bir devamı olduğunu söyler.⁹ Şu da bir gerçek ki, hikmetlerin pek çoğunda koşmaya benzer bir şekil kullanılmaktadır. Divân-ı Hikmet'in bu koşma-gazel ikiliği, Yûnus Emre'de devam etmektedir.

Yukarıda iktibas ettiğimiz çeşitli görüşlerden anlaşılacağı üzere, ilâhîlerin şekli tam olarak çözülmüş değildir. Bunun bir sebebi divânın bir bütün olarak ele alınmaması, buradaki şiirlerin Türkçe'nin hangi medeniyet dairesinde ve hangi devrinde yazıldığının gözardı edilmesidir. Görüldüğü gibi, şiirlerin şekil özelliği yanlış değerlendirilegelmiştir. Bunun bir sebebi ise, millî şâirlerin sadece heceyle ve koşma şeklinde yazabileceği inancıdır. Bu yüzden ilâhîlerin musammat gazel değil de, musammat koşma şeklinde yazıldığı söylenegelmiştir. Bu doğru değildir. Yukarıda bir vesileyle belirttiğimiz gibi, Yûnus ilâhîlerinin bir kısmını gazel veya musammat gazel ile, bir kısmını da koşma şekliyle yazmıştır. Onun aynı zamanda gazel şairi olması, millîliğine engel teşkil etmez. Bilakis, Yûnus, yazmış olduğu diliyle ve zihniyetiyle millîdir.

Eski kaynaklarda mutasavvıfımızın şiirlerinden ilâhî veya nefes diye bahsederler. Lâmiî, şekil konusunda herhangi birşey söylemez. Fakat, O, ilâhîlerin “tevhid esaslarını açıklayan rumûz ve işaretler”¹⁰ olduğunu belirtir. Molla-zâde Şeyhî Süleymân Efendi'nin telakkisini şu cümlelerinden anlıyoruz: “Eş'ârı meşhûr-ı âlemiyândır. Kabaca Türkî ibaretlerle gazeliyât u ilâhîyât ve rumûz u esrâr u nükâtlar söylemiştir.”¹¹ Mollazâde Süleyman, bu cümlesinde ilâhîlerin “gazel” tarzında yazıldığını vurgulamaktadır. Bu ibare, Yûnus Emre'nin şiirlerinin nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından pek mühimdir. Şu da var ki, Yûnus'un ilâhîlerini şerheden Niyazî-i Mısri ve İsmail Hakkı Bursavî gibi mutasavvıfların risâlelerinde, “Şerh-i Beyt-i Yûnus Emre,” “Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre,” “Şerh-i kelimât-ı Yûnus Emre,” “Şerh-i Gazel-i Yûnus Emre,” “Şerh-i Güfte-i Yûnus Emre,” “Şerh-i Kaside-i Yûnus Emre,” “Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre” gibi başlıklar bulunmaktadır.¹² Bu risale başlıklarındaki “Beyt, Ebyât, Kelimât, Gazel, Güfte, Kaside, Nutk” kelimeleri, Yûnus'un şiirlerinin şekil ve mahiyetiyle ilgili anlayışı ortaya koymaktadır. Bütün bunlar ve divân'daki şiirler göz önünde bulundurularak denebilir ki, Yûnus Emre, edebiyat tarihimizde, gazel, kaside, koşma, nutuk, ilâhî veya nefes şâiri olarak tanınmıştır. Bu cihetle, yukarıdaki iktibaslarımız arasından Faruk K. Timurtaş, Yûnus Emre'nin şiirlerinin şekli konusunda en isabetli kararı veren kişidir. Dolayısıyla ilâhîlerin sadece koşma tarzında yazılmış olduğunu söyleyenlere katılmak mümkün değildir. Böyle olmakla birlikte, Yûnus, dil ve üslup anlayışıyla millî hüviyetinden hiçbir şey kaybetmez. O, Türk dilini aruza ciddî bir şekilde adapte eden ve ilk defa millî şiir şeklini gazel ve mesnevîye yaklaştıran, hususiyetle, Yûnusça bir edâ yaratan ilk büyük şairimizdir.

Nazım Türleri

Yûnus Emre'nin şiirleri çoğunluğun kanaatine göre, ilahî ve nutuk türünde yazılmıştır. Cönk ve mecmualara kaydedilen pek çok şiirin başında “ilâhî” başlığı bulunmaktadır.

Yûnus, kendi şiiri için, bir beytinde “nefes” tabirini kullanmaktadır:

Dedim iş bu nefesi âşıklar hükmiyle

Bahlıksız er gerek bir karara durası

Burada hemen işaret edelim ki, “nefes” kavramı, sadece Bektaşîler tarafından değil Anadolu erenlerinin pek çoğu tarafından “ilâhî” manâsına kullanılmıştır. Bu konuda, meselâ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin, eserlerinde erenlerin sözleri için “nefes” tabirini kullandığını görürüz. Mevlânâ bir yerde şöyle diyor: “Benim nefesim, âlemde ne âteşler yakmıştır...”¹³ Görüldüğü gibi, bu cümledeki nefes unsuruyla Yûnus'un beytinde geçen unsur aynıdır.

Yûnus Emre Divânı'ndaki şiirler umumiyetle ilâhî, nutuk veya nefes türlerinde değerlendirilmekle birlikte, şiirler arasında birer ikişer tane de olsa, Münâcât (Şiir, 15, 16), Na't-istişfâ (Şiir, 34, 145), Mi'râc-nâme (Şiir, 134), Vücûd-nâme (Şiir, 133), Salât-nâme (Şiir, 315, 349), Nasîhat-nâme (Şiir, 22, 109), Yaş-nâme (Şiir, 152), Bahâr-nâme (Şiir, 312), Şathiyye (Şiir, 106, 407, 415), Mahşer-nâme (Şiir, 275, 385), Lûgâz (Şiir, 94), Fütüvvet-nâme (Şiir, 370, 399), gibi türler de bulunmaktadır.

Yûnus Emre'nin Türkçesi

Yûnus Emre, XIII. yüzyılda Anadolu sahasında Oğuz Türklerinin konuşup-yazdığı yazı dilinin en mühim temsilcisidir. Türkiye Türkçesi'nin tarihî devresinin ilk safhasını teşkil eden ve “Eski Anadolu Türkçesi” adı verilen bu şivenin oluşumunda Yûnus Emre önemli bir rol oynamıştır. Yûnus'un kullandığı kelime ve ifade kalıpları, mecaz ve istilahlar, Türkçe'nin edebîleşmesi yolunda hakîkî bir dönüm noktasıdır. Esasen Yûnus'un eserlerinde görülen gramer kuralları, Sultan Veled'in, Gülşehrî'nin, Ahmed Fakih ve Âşık Paşa gibi, o devir şairlerinin eserlerinde de bulunmaktadır. Fakat Yûnus'un üslûbu, kendine has bir estetik ve edâ taşımaktadır.

Anadolu Selçuklu devleti zamanında din ve ilim dili olarak Arapça; edebiyat dili olarak da Farsça kullanılıyordu. Hatta bu devirde Farsça, saray dili hâline gelmişti. İşte Yûnus Emre ve devrinin diğer Türkçe yazar şairleri, sessiz sedasız önemli bir inkılâp gerçekleştirmişler; Türkçe'ye dönüş yapmışlardı.

Günümüze intikal etmemekle beraber, Yûnus'un yaşadığı çağda zengin bir sözlü edebiyatın var olduğu söylenebilir. Daha XII. yüzyılın başından itibaren yazılı bir edebiyatın doğmaya başladığı da bilinmektedir. Yûnus Emre ve çağdaşları, Anadolu'da yeni bir edebî dil meydana getirirken halk diline, sözlü ve yazılı edebiyata dayanmışlardır.

Yûnus Emre'den az önce yaşayan bir kaç şair Anadolu Türkçesiyle şiir yazmıştı. Bunların içinde Mevlânâ Celaleddin-i Rumî'nin bilinen birkaç şiiri ve mülemması dikkat çekicidir. Mevlânâ'dan sonra, oğlu Sultan Veled, babasından daha fazla Türkçe şiir yazmıştır. Diğer taraftan Yûnus Emre'den biraz önce veya sonra yaşayan Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza ve Dehhanî gibi şairlerin Anadolu Türkçesiyle az-çok eserler kaleme aldıklarını biliyoruz. Bütün bunların içinde Yûnus'un Türkçesi, fikirleri gibi müstesna bir yere sahiptir.

Yûnus'un asıl dehâsı, Türkçe'yi san'atkârâne bir üslûpla kullanmasında aranmalıdır. O, âdetâ Türkçe tasavvuf ve istilah dilinin kurucusudur. Türkçe, Yûnus'un kalemiyle estetikleşmiş, edebîleşmiş

ve canlanıp yayılmıştır. Bu dil, İslâmî Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve aksettiren bir özellik arzeder.

Yûnus'un kullandığı dil, sadedir. Bununla birlikte O, devrinin Türkçe'sinde var olan ve halk tarafından da anlaşılan Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmıştır.

Zira bu devirde Türkler, İslâm medeniyeti dairesine girmiş; Kur'ân, sünnet ve bunlara bağlı olarak gelişen İslâm tasavvufuna uygun olarak yaşamaya ve düşünmeye başlamışlardı. Dolayısıyla halk, bu kültürün dilini de hazmetmiştir. Bu sebeple Yûnus'un dili, halkın yabancı olduğu bir dil değil, bilâkis âşinâsı olduğu bir dildir. Bu yüzden şöhreti geniş bir muhite yayılmıştı. Onun şiirlerinde; halk söyleyiş ve deyimleri, Türkçe'ye adapte edilen Farsça ve Arapça kelimeler, devrin kültürünü yansıtan, bilhassa, din-tasavvuf, toplum, insan, maddî kültür, kozmik âlem ve devrin tipleriyle, ictimaî ve siyasî düzenini dile getiren ifade ve unsurlar çok miktarda bulunmaktadır.

Yûnus Emre Divânı incelendiğinde, pek çok Arapça ve Farsça kelimenin Türkçe fonetiğe uyarıldığı görülecektir. Şiirlerde, meselâ; Farsça olan bicid, becid'e; çerâğ, çirak'a; âşikâre, eşkere'ye; mismil, mısmıl şekline dönüşmüştür. Yine, Arapça olan vasiyyet vasyet'e; hecâ, hece'ye; berk urmak, balkurmak veya balkımak şekline dönüşmüştür. Yûnus Emre Divânı'nda manâları aynı olan Arapça-Farsça kelimelerle Türkçe kelimeler, aynı veya ayrı şiirlerde birlikte kullanılabilir:

Evliyâ (a)-Eren (t); Allah (a)-Çalap, Tanrı (t); Cennet (a)-Uçmak (t); Cehennem (a)-Tamu (t); Aşk (a)-Sevü (t); Günâh (a)-Yazuk (t); Şarâb (a)-Süçi (t); Mest (f)-Esrük (t); Münkir-Nekir (a)-Sorucu (t).

Bu örneklerde görülen kelime ve kavram ikiliği, Yûnus Emre'nin yaşadığı zamanın dil yönüyle de bir istihale devri olduğunu gösterir.

Şiirlerde dikkat çeken bir başka özellik de, artık bugün unutulmuş pek çok arkaik kelimenin kullanılmış olmasıdır."Arkuru, ög, ötmek, üzmek, ayruk, bezek, kezek, dikçi, ton, genez, karımak, uçmak, pusarik, tanmak, şeşmek, sağınmak, sınık, kiçi, esenlemek, tükeli, bayık, iye, sünük, sösmek, utlu, yazu, yazuk" gibi kelimeler, Yûnus'taki arkaizmi göstermektedir.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden sonra, Yûnus'un şöhretinin sebebini ve asıl dehâsını, şiirinin dilinde aramak gerektiğini belirtmek gerekir. Yûnus, hangi tefekkür ürününü nasıl bir dil ile anlatmıştır da, bu kadar sevilmiştir? Bunu Nihat Sami Banarlı şöyle tesbit ediyor:

"Yûnus Emre'ye kadar, üç milletin üzerinde asırlarca işlediği Acem lisânı bile vahdet-i vücûd inancısını Yûnus kadar kolay söyleyememiştir. Hiçbir yapmacığı olmayan, adeta san'at kaygısı ile söylenmiyormuş gibi sade ve külfetsiz bir lisanla söylenen Yûnus'un şiirlerine hemen bütün tasavvuf edebiyatında benzer şiirler bulmak kolay değildir. Bu şiirlerin benzerleri, ancak Onun yolunda yürüyen ve Onun gibi söylemek azmiyle coşkun, Yûnus Emre mektebi talebesinin bazı şiirleridir.

Yûnus'ta, tasavvufun söylenmesi güç heyecanları berrak bir su içindeymiş gibi zevkle görülür. Bu su, denilebilir ki, Yûnus'un güzel, mûsikî dolu, saf ve temiz Türkçesidir. Bu öyle bir sudur ki, bulunduğu kap sarsılıp Onu çağıldatan şairin ruhundaki fırtınalar arttıkça daha çok berraklaşır.

Allah sevgisini, insandaki Allah'ı; her varlıkta Allah diyen bir ifade bulunduğunu söyler ve Tanrısına varamamak endişesiyle yandığı zamanlardaki acısını haykırırken Yûnus, âdeta eskiden söylenmiş şiirleri hatırlıyor ve onları tekrarlıyormuşçasına şiiri kolay söylemiştir.

Böylelikle, Anadolu'da XIII. asırda başlayan ve bir daha yerini hiç bir yabancı dile bırakmayan Türkçenin bu kat'i zaferinde Yûnus Emre'nin aziz hizmeti vardır. Ancak, Yûnus Emre Türkçesi,

bazılarının yanlış söyledikleri gibi bir Öztürkçe değildir. Bu dil, ortak İslâm medeniyeti içinde öteden beri gelişmeye başlamış ve bu ortak medeniyet dillerinden Türkçeleştirilmiş kelimelerle zengin bir İslâmî Türk dilidir. Türk Milleti, bilhassa Anadolu ve Balkanlar Türkiye'sinde her türlü yabancı menşe'li kelimeleri Yûnus Emre asrından bu yana, büyük bir temsil kudretiyle Türkçeleştirmiş; bunların pekçoğunu kendi dilinin söyleyiş inceliklerine uydurarak Türkçe sözler hâline getirmiştir.

İmanı ve ideali gereğince, geniş halk topluluklarına ses duyurmaya çalışan Yûnus Emre'nin Türkçesi, işte bu şartlar içinde sade ve çok güzel bir halk lisânıdır.”¹⁴

Onun asıl farkı, Türkçe'ye getirdiği değişik ses ve kelimelere yüklediği orijinal manâlardadır. O, sade bir dile derin manâlar yüklemesini bilmiştir. Şiirlerinde hakim olan üslûp, konuşma üslûbudur. Bu hususiyet ilâhîlerin asırlarca dilden dile yaşayarak günümüze gelmesinin gerçek sebebidir.

Şairimizin dili konusunda söylenebilecek önemli hususlardan birisi de, divânı incelendiğinde görüleceği üzere, Onun az da olsa âyet veya hadîslerden iktibâslarda bulunmasıdır. Fakat asıl önemlisi divânın hemen her şiirinde O, bu âyetlerin adeta Türkçe meâlini verir gibidir.

Yûnus Emre, ayrıca, kullandığı dil, üslup ve mücerred unsurlarıyla kendinden sonra gelişen halk ve divân şiirini hazırlayan kişi olmuştur.

Nihayet, Türkçe, Yûnus Emre'nin kalemiyle zafere ulaşmış, en güzel şeklini almıştır. Yunus, bütün edebiyat tarihimiz içinde Türkçe'nin edebî bir dil hâline gelmesinde en büyük, en mühim merhalelerden birisi ve belki de birincisidir. Onun dili, kısaca, İslâmî Türk medeniyetini ve inanç değerlerini bütün derinlikleriyle aksettirmektedir.

Yûnus Emre'nin Edebiyatımızdaki Yeri,
Düşüncesi ve San'atı

Bu bizden önden gelenler ma'nâyı pinhân dediler
Ben anadan doğmuş gibi geldim ki uryân eyleyem

Yûnus Emre, bir Türk-İslâm mutasavvıfıdır. Onu bir ozan, yahut bir sâz şairi saymak doğru değildir. Yûnus, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı sahasında, ayrı bir üslûbun, kendine has bir tarzın temsilcisi ve mektep şairidir. Onda irticâlî (tuluat, doğaçlama) söyleyiş olmakla birlikte saz unsuru yoktur. Daha XII. asırda Türkistan'da Ahmed Yesevî ile başlayan ve adına “Hikmet” denilen tasavvufî şiir geleneğimiz, Yûnus'ta, “ilâhî” adıyla ve daha âşikâne bir edâ, üstün bir şekil ve muhteva ile tecellî etmiştir. Fakat bu devam, taklidî değildir. Yûnus hikmet geleneğini kendi kabiliyetiyle yoğurmuş olması sebebiyle, orijinal ve mektep bir şair olarak tanınmıştır.

Kendisinden sonra izlenip taklit edilen, ancak, hiç bir zaman aşılamayan, bunun için de, klâsik ve halk şairlerimizce üstad kabul edilen bu zirve şair, ilâhîlerinde bütün samimiyet, heyecan ve aşkıyla, sâde, fakat derin bir üslûba ulaşmıştır. Bu özelliklerinden dolayıdır ki, O, görünüşte kolay, ancak, söyleyişte hiç de kolay olmayan sehl-i mümteni şiirler ortaya koymuştur.

Gönlünde dalgalanan Allah sevgisini sadrından satırlara geçiren Yûnus Emre, şiirine, ilâhî bir rûh ve ahenk vermiş, onları adeta söylerken bestelemiştir. Bu sebeple ilâhîler birer lirizm şaheseridir.

İslâm'ın ve ledünnî sırların prensiplerini derinden kavrayan, benimseyen ve yaşayan mutasavvıfımız, eserinde Kur'ân ve sünnet esaslarından hareketle, bütün insanlığı, aşka, kardeşliğe, merhamet ve şefkate davet etmektedir. Bütün bunlar evrensel birer mesaj olup Tanrı'ya ulaşmanın şartlarındandır. Yûnus'un sisteminde eğer bir insan sevgisinden bahsediliyor ve Yûnus hümanisttir,

YÛNUS'UN DÎVANI

deniliyorsa bunun ancak Türk-İslâm hümanizması şeklinde adlandırılabileceği ortadadır. Gerçekte Yûnus'un insan sevgisi, "insanı sevme" noktasında kalmayıp, insandan Allah sevgisine uzanmaktadır. Dolayısıyla, Yûnus Emre'nin hümanizm anlayışında, felsefî manâda, insanı putlaştıran bir sevgi değil, beşerî benliği ilâhî benlikte yok eden bir anlayış hakimdir. İnsan-ı kamil, gerçeğin fatihasıdır. Yûnus'un ifadesiyle, "mutlak didâr kapısı"dır. O kapıdan içeri girilir, Tanrı'nın cemâli tecellî eder. Yûnus'un hümanizması, "İnsan sevgisi Allah sevgisi içindir" cümlesiyle de özetlenebilir. Zira, Yûnus'a göre varlık bir bütündür olup Hak'tan ibarettir. Şu mısra bu görüşü ne güzel anlatır:

"Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir"

Yûnus'un, Allah sevgisinden, ilâhî birlikten, varlıkların bir tek nurdan yaratılması fikrinden hareketle ileri sürdüğü kardeşlik anlayışı, esasen gönül kabı genişleyenlerce idrâk edilebilecek yüksek bir tefekkür ürünüdür. Onun hümanizması, sadece Allah'tan insana kadar uzanıp, bu noktada kalmaz; kademe kademe bütün varlıkları kaplayan bir sevgi fikrine dönüşür:

"Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır"

diyerek, hacmi küçük ve fakat manâsı büyük bir varlığın ruhuna iner. Buradan toprağa uzanır;

"Hor bakma toprağa toprakda neler yatar"

deyip, bakışlarını, Allah'ın kereminden tezâhür eden toprağa, daha derin bir ifadeyle, aslına çevirir.

Görüldüğü gibi, Yûnus'un sevgi dünyası insana münhasır değil, zerreden toprağa, topraktan hayvana, insandan Allah'a uzanan bir seyir takip etmektedir. Gerçek sevgi, Allah sevgisidir. Gerçek âşık da, Allah âşığıdır. Bunu, Yûnus'un yukarıdaki mısraına dönünce çok daha iyi anlıyoruz:

"Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir"

Yûnus, çevresinden, tabiattan, insanî değerlerden küçük misaller getirmekle beraber, maddî unsurları gaye olarak ele almamıştır. O'nun gayesi ilâhîdir. Varlığın özü mühimdir. Her şeyin özünde var olan mutlak varlık olunca, varlıklara ve insana verilen değer de Allah'a münhasır olmaktadır. Sevginin temelinde mutlak yaratıcı -yani bütünlük- vardır. Bu yüzden, her türlü sevgi insan içindir, diyerek eşyayı ve insanı tanrı vücudundan ayrı gören felsefî düşünceye sahip kişiler, Yûnus'tan farklı düşünürler. Dolayısıyla, burada açıkça diyebiliriz ki, Yûnus'un manevî dünyasına felsefî kavramlarla girilemez! O'nun dünyasına, yine kabul ettiği dünya görüşünün, aşk, irfân ve vahdet-i vücud düşüncesinin kavramlarıyla girmek gerekir.

Yûnus'u felsefî manâda hümanist, panteist veya mistik kabul etmek doğru değildir. Her şeyden evvel, Yûnus'un tasavvuf anlayışı Kur'ân'a ve sünnete dayanır. Yûnus'un tasavvufî düşüncesi dinamiktir. O, manevî hayatı toplumla iç içe yaşar. İdealize ettiği insan tipini anlatırken, hayattan, tabiattan ve çevresinden ayrılmaz.

Yûnus Emre'nin idealize ettiği insan tipi, "insan-ı kâmil"dir. Bu insan, yaradılış gayesi olan ilâhî ahlâka ulaşmış, üstün vasıflarla donanmıştır. Yûnus'a göre ahlâk, insanî olmayan davranışları terk edip ilâhî yaradılışa yönelmektir. Ahlâkî olmayan davranışlar, Yûnus'un sözlüğüne "yaramaz" kelimesiyle girer. Yaramaz davranışların "yarar" davranışlara dönüştürülmesi, insân-ı kâmil olmanın esasıdır. Kâmil insân, aşk ile Allah'a ulaşmış, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmıştır. Yûnus'un tarif ve tavsifini yaptığı ikinci bir tip de, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, acı ile tatlı gibi ikilikler içinde bocalayan zâhid veya

YÛNUS'UN DÎVANI

mübtedî âşık tipidir. Bu insan tipinin davranışları dramatiktir. Yûnus Emre'nin hedefinde, bu insanın eğitimi vardır. İnsan-ı kâmilin üstün vasıflarını sayarak bu

insanın yetişmesini arzulayan Yûnus, dramatik davranışlar sergileyen insâna:

“Pervâneleyin oda yanmayan âşık mıdır”

diyerek, vücûd birliğine davet eder. Prensip bellidir; benlikten geçerek tek olan mutlak vücûdun varlığıyla var olmak. Yani, fenafillaha ulaşmak!

Şairin eserinde özelliklerini sıraladığı üçüncü bir tip daha vardır. “Hayvan insan” şeklinde adlandırılabilir olan bu insanın bütün davranışları dünyevî ve nefsîdir;

“Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır”

“Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer”

“Bu hayâle aldanan otlar davara benzer”

gibi çarpıcı mısralar, hayvan insanın özelliklerini gözler önüne sermektedir.

Yûnus, vücud birliğine inanan bir mutasavvıftır. Ona göre, varlık tektir. O da, mutlak varlık olan Allah'tır. Eşya, yaratıcı olan Hak kavramından zuhur etmiş olup yine Hakk'a doğru sefer eden birer tecellî'den (hayâl, gölge) ibarettir. Gölge ve hayâlin aslı yoktur. Neticede, hayâl gidecek, hakikat kalacaktır. Eşyanın kendisine ait müstakil bir vücudu yoktur. Varlıklara müstakil vücûd izafe etmek şirktir. Bunu yaşayan ve bilen Yûnus;

“Benden benliğim gitti hep mülkümü dost tuttu”

der. İnsanı insan yapan öz, yaratılışındaki aşk nüvesidir. Aşk, var olmanın sebebidir. Yaratılmışların kolu ve kanadı, vasıtasıdır. Oldurucu, erdirici bir güçtür. Kulun eksiklerini tamamlayan, kulu Hakk'a lâıyk kılan bir cevherdir. Hulâsa, Yûnus'a göre;

“Aşk gelince, cümle eksikler biter”

Yûnus Emre, şiirlerinde işlediği sosyal hayat ve çevre unsurlarından, maddî değerlerden açıkça anlaşıldığı üzere, tasavvufu yaşarken iç dinamizmini kaybetmemiş. “bir lokma bir hırka” kuralına dayanan statik bir mistisizm eğitiminden ziyade, “el kârda dil yârda” vecizesiyle izah edilebilecek bir eğitimden geçmiştir. Bir başka söyleyişle, Yûnus, toplum içinde halvet çıkarmış, “kesrette vahdet” bilinciyle yaşamış bir sûfidir. “Düriş, kazan, ye, yedir; bir gönül ele getir” diyen bir sûfi için, başka bir görüş ileri sürmek mümkün değildir.

Müslüman Türklüğün dili, fikri ve vicdânı olan Yûnus Emre'nin san'atını değerlendirirken, her şeyden evvel bir İslâm mutasavvıfı olduğunu bilmek gerekir. O'nun şahsiyetini yoğuran en önemli unsur, ledün bilgisidir. O, eserinin bir yerinde “ledün ilmi”ni üstadı kabul ederek, “İlm-i ledündür üstâdım bu hikmeti duyan benim” der. Bu özelliği esas olmak kaydıyla, Yûnus, dili, düşünüş sistemi, çevresi, değer verdiği unsurlar, toplum anlayışı itibarıyla Türk'tür ve millîdir.

Yûnus Emre'de san'at, düşünce sistemiyle parelidir. O, fikirlerini işlerken kuru bir dil kullanmaz. Dinamik, akıcı, ahenkli bir üslup ile yüksek bir estetik seviyeye ulaşır. Aynı zamanda bu fikirlerin şiirin estetik yapısı içinde kaybolup gitmediği de bir gerçektir.

Yukarıda söylediğimiz gibi, Yûnus'un san'atından bahsederken O'nun san'atından ziyade tasavvufî şahsiyetinin düşünülmesi gerektiğini belirtmekte yarar vardır. Esasen ilk edebiyat tarihçi ve tenkitçileri diyebileceğimiz tezkireciler de bizim gibi düşünmektedirler. Bu konuda Lâmiî, şâirin şiirini anlatırken “ser-â-ser esrâr-ı tevhid ve etvâr-ı tefrîd ve rumûz u işârettir.”¹⁵ demektedir. Âşık Çelebi'ye

YÛNUS'UN DÎVANI

göre Yûnus, Tanrı mektebinde okuyan bir ârifdir, Şöyle diyor: “Lisân-ı kâli, lisân-ı hâle tercemân etmiş abdâl u ebrârdandır. Ve lisanı aynıyla izhâr-ı mafi’z-zamîr eden eshâb-ı esrârdandır.”¹⁶ Bahrü’l-Velâye adlı sûfî tabakatının yazarı Şeyhî Süleymân Köstendili’nin kanaati de, bunlardan farklı değildir. Yûnus, Şeyhî’ye göre, Türkçe ibarelerle gazel ve ilâhî tarzında pek çok tasavvufî sırrı izhâr etmiştir.¹⁷ Bursalı Mehmet Tahir’in şu cümleleri, Yûnus’un san’atkâr şahsiyetinin çerçevesini çizer: “İlâhiyat-ı ârifâneleri sâde ve âmiyâne olmakla beraber, gavâmız-ı ilm-i tasavvuf cihetiyle pek çok mezâmin-i hakîkayı câmi olduğu kendisinden sonra gelen bi’l-cümle urefâ ve kümmelînin teslim-gerdesidir.”¹⁸

Fuat Köprülü, Yûnus’un san’atının “millî olduğunu söyler. Bu Türk san’atının başlıca iki hususiyeti vardır. Birincisi O’na ahlâkî, sofiyâne esaslarını veren İslâmî-Nev-eflatunî unsur; ikincisi, lisânın esası, diğeri şekli teşkil eden bu iki unsur Yûnus’un şahsiyetinde birbiriyle o sûretle mecz olmuştur ki, O’ndan vücûda gelen o yeni san’at şekli zevk itibariyle tamamen Türk’tür.”

Yûnus’un kültürü sadece kendisine has “Türkçe” bir sûfî terminoloji kurmasıyla sınırlı değildir. O’nun Dîvânî’nda âyet ve hadislerden, Hint-İran ve Yunan mitolojisinden; efsanevî unsurlardan, klâsik dönem mutasavvıflarından, halk kahramanlarından pek çok iktibaslar vardır. Bu arada, sosyal olayların ve mahallî hayatın izlerini O’nda çok canlı olarak görmekteyiz. Türklerin İslâm medeniyeti dairesine girmesiyle birlikte yaşamaya başladığı kültür değişmelerinin de canlı bir şâhidi olan Yûnus, şiirlerinde bilhassa mecâz ve metafora başvurduğu yerlerde bu değişmelerle ilgili önemli ip uçları vermektedir. Kısaca ifade edecek olursak, mutasavvıfızın eserindeki Türk toplumu, akıncı bir medeniyetten ikinci bir medeniyete geçişin özelliklerini yaşayan bir toplumdur.

Mutasavvıfımızın şiirinde dikkatimizi çeken bir başka özellik de, didaktizm ile lirizm paralelliğidir. Bu yönüyle O’nun şiiri Mevlânâ’nın şiirine benzemektedir. Şiirlerde görülen didaktizm, insana bıkkınlık verecek derecede değildir. Çünkü, bin bir aşk haliyle hallenen

Yûnus, şiirinde tabîî ve âşıkâne bir edâ içindedir. Bu sebeple, denilebilir ki, ilâhîlerde, fikir duygunun potasında erimiştir. Yûnus, eserinde insandaki değişmeyen özellik ve güzellikleri yakaladığı; aşk, ahlâk, sevgi, mutlak hakikat, bilgi ve ilim, varlık, varoluş, insan gibi bütün zaman ve mekânlarda tartışılan evrensel kavramlarla ilgili orijinal görüşler geliştirdiği için de ölümsüz bir klâsik kabul edilmelidir.

Buraya kadar sıraladığımız özelliklerini dikkate alacak olursak, Yûnus’un san’atını şu birkaç cümleyle özetleyebiliriz:

Yûnus Emre’nin işlediği tasavvuf, İslâmî ve insanî (moral) bir tasavvuftur. O, gayesi olan aslını ve Allah’ı ararken, İlâhî değerlere sadık kaldığı gibi, toplumdan ve toplumsal değerlerden de kopmuş değildir. Yûnus, tasavvufî görüşlerini dile getirirken kendi dilini ve terminolojisini kullanır. O, bu dili en sade bir biçimde işlediği hâlde yüksek bir tefekküre ulaşmıştır. Şiirlerindeki şekil ve muhteva, kendine has, millî ve İslâmî bir yapı arzeder. O, insandaki özü bilir. İnsandaki değişmeyeni yakalar. Bunları anlatırken de seçmeye tâbi tutar. San’atı, ilâhî bir ilhâma ve ahenge dayanmaktadır. Eserlerindeki ses ve ahenk, yüksek bir seviyededir. Söyleyişi orijinaldir.

İşte, bu ve benzeri sebeplerle Yûnus, yüz yıllardan beri yaşayan bir ilâhî sesin sahibi olmuştur.

Yûnus’u okurken, karşımıza sâde, masum ve ruhu şefkat dolu bir dervişin ilâhî bir lisanla konuştuğunu hissederiz; zaten bu sebeptir ki, Yûnus’un şöhreti, daha yaşadığı çağda yayılmıştır.

YÛNUS'UN DÎVANI

Bu mektep şâir, klâsik sûfî terminolojisinin Türkçe karşılıklarını ilk defa ve bilinçli olarak kullanan; kendisine has soyut bir sûfî dili geliştiren kişidir. Anadolu'da Yûnus'tan sonra yaşayan pek çok şair mutasavvıf artık Yûnus'un geliştirdiği bu dili kullanıp işlemiştir. Şairleri "Yûnus dilinden konuşuran" sebep nedir? şeklinde sorulacak bir sorunun cevabı yine Yûnus'un menkabevî hayatıyla ve şiirlerinde gizlidir.

Yûnus Emre'nin destanî hayatı kendi çağından günümüze kadar özellikle sûfî çevrelerde "bir sâlik modeli" olarak sürekli anlatılmıştır. Bu özellik, şiirleri için de geçerlidir. O'nun şiirleri, sâliklere gerek usûl (erkân) öğretiminde ve gerekse aşk ve irfân telkin eden özellikleri yönüyle asırlardan beri okunagelmiştir.

"Yûnus Mektebi"ni daha iyi anlamak ve şairimizin asırlardan beri süregelen etkisini göstermek bakımından burada değişiz zamanlarda ve farklı mekanlarda yaşayan "Yûnus dilinden konuşan" bazı mutasavvıf şairlerden de bahsetmek yerinde olacaktır. Bütün bu şairler bir Yûnus ekolünün ve dilinin varlığını açıkça ortaya koyacak niteliktedir.

Divânı bir tasavvuf ilmihali olarak kullanılan ve hemen hemen bütün şiirleri Yûnus'a nazire olan XVII. asırda yaşayan Halvetî şairi Niyâzî-i Mısrî'nin;

Niyâzî'nin ağzından Yûnus durur söyleyen
Herkes çün cân gerek Yûnus durur cân bana¹⁹
veya;
Bu sözün Yûnus'u Mısrî değildir
Lügaz bunda mu'ammasın ol eyler²⁰

dediğine bakılacak olursa, Anadolu ve Rumeli coğrafyasında oluşan Türk tasavvuf edebiyatı, esasen Yûnus Emre'den ibarettir. Yûnus'un anlaşılması demek, gerçekte Türkçenin, Türk tasavvuf dilinin ve topyekun tasavvufî düşüncenin anlaşılması demek olacaktır. Bütün bu ifadelerin kanıtı Yûnus muakkiplerinin divanlarında açıkça kaydedilmiştir.

XV. asrın ilk yarısında sivrihisar'da yaşadığı anlaşılan "Mevhûb-ı Mahbûb" adlı mesnevînin şairi Şeyh Baba Yûsuf, Yûnus Emre'nin Sivrihisarlı bir aziz olduğunu belirterek şöyle der:

Azîzlermiş hususâ Yûnus Emre
Edermiş zühd ü uzlet uyup emre
Bu yerdedir bu zümrenin mezârı
müşerref eylemişlerdir diyârı²¹
XVI. asır Halvetîlerinden Elmalılı Vâhib Ümmî'nin;
Biz Yûnus'un sebakın evliyâdan okuduk
Gizli değil belliyiz şimdi zamân içinde²²

beytinde bahsettiği "Yûnus'un sebakı", mutasavvıf şairin divânındaki nutkettiği düşüncelerinden başka bir şey değildir. Vâhib Ümmî'nin bu dersi, yani Yûnus'un fikirlerini "Evliyâ" diye bahsettiği üstadı Yiğitbaşı Ahmed Efendi'den talim ettiği anlaşılmaktadır. Bunun doğruluğu bizzat Yiğitbaşı'nın eserleriyle de ortaya çıkmaktadır. İncelendiğinde görüleceği üzere Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî de, hemen her manzûmesinde Yûnus'un etkisinde kalmıştır. Mensûr eserlerinde de zaman zaman ondan alıntılar yapar. Bunlardan Risâletü'l-Hüdâ adlı eserinde Müridlerin uymaları gereken tarikat âdâbını anlatırken bu edeplere riâyetin öneminden dem vurarak Şunları söyler:

YÛNUS'UN DÎVANI

“An-kasdin birini kasd-ı terk, nice zamân kalbe perde olur. Lezzet-i ibâdet ve safâ-i sülûk bulunmaz. Bunlara riâyât olunsa hâtırlarımıza gelmez hikmetler münkeşif olur. Hazret-i Yûnus buyurur ki:

En sanmadığın yerde
Şâyet açıla perde
Dermân erişir derde
Allâh görelim neyler
Neylerse güzel eyler”²³

Yine, XVII. asır mutasavvıflarından Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Kaside-i Mimiyye’sinde şöyle der:

Hayyâm dilinde söyleyen dinen tenâsuh eyleyen
Tabduk’da Yûnus Emre denen ma’nî-i irfân olmuşam
Yûnus dilinle ma’nîler te’lîf ü tasnîf eyledim
Adım Nesîmî eyledim hem fazl-ı Yezdân olmuşam²⁴

Diğer taraftan İbrahim Efendi, öğrencisi Sun’ullah Gaybînin derlediği sohbetlerinin bir yerinde, Yûnus Emre’yle ilgili şunları söyler: “Lisân-ı kadîm üzre manâ icrâ eylemiş er Yûnus Hazretleridir.”²⁵

Yûnus okuluna mensup şairlerimizden birisi de Üsküdarlı Hâşim Baba’dır. XVIII. asır mutasavvıflarından olan Hâşim Baba, divânının bir beytinde;

Yûnus Dedem’dir söyleyen Seyyid Haşim’dir dinleyen
Bu esrârı fehm eyleyen ağyâra açma râzımı²⁶

diyerek, ağzından söyleyenin Yûnus olduğunu belirtip, aynen Niyâzî-i Mısırî gibi, kendisini Yûnus geleneğine bağlamaktadır.

Hâşim Baba’nın yetiştirdiği Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî (XIX. asır) de, aynı görüştedir:

Yûnus durur söyleyen Salacıoğlu elbet

Bu sözü söylemeğe himmet erdi dedemden²⁷

XIX. asır Halvetî şairlerinden Mustafa Sabrî, bir beytinde vahdet-i vücûdca bir yaklaşımla Yûnus’un kendisi olduğunu söyler:

Menem Sabrî menem Şükrî menem Yûnus ile Mısırî

Menem İlyâs ile Hızrî Menem nazır ile manzûr²⁸

Yûnus’u takip eden mutasavvıf şairlerden aldığımız bu manzum örnekler, bu Türkmen Kocası erenin sonraki asırlarda devam eden şöhret ve tesirini açıkça göstermektedir.

Netice itibarıyla, Vahdet-i vücûd inancının coşkun bir temsilcisi olan Türkmen dehası Yûnus, cân evimizde imân ışığı yakan; gönlümüzde Allah sevgisi uyandıran şiirleriyle adını ebediyete mühürlemiş bir gönül âbidesidir. Şiirleriyle, varlık ve eşyanın mahiyetini derin bir kavrayışla izah eden Yûnus Emre; vücûd birliği, ilim, aşk, ahlâk, nefis terbiyesi gibi konularda İslam tasavvufundan hareketle mükemmel bir düşünce sistemi ortaya koymaktadır.

Dünün, bugünün ve yarının dünyevî sıkıntılarla gönlü daralan dramatik insanı, Yûnus’un zamân ve mekân aşan evrensel mesajlarından çok şeyler alacak, bitmeyen arzularını tüketip gönül darlığından kurtulacaktır.

YÛNUS'UN DÎVANI

Yûnus'un terbiye metodunda teferruat yoktur. İnsanın nefsinden Allah'a yolculuk yapabilmesi için tek bir şeye ihtiyacı vardır: Aşk! Şu hâlde sevmek her şeyin başıdır.

Kendini gerçekleştirmek, noksanlıklarından kurtulup tamamlanmış bir varlık hâline gelmek isteyen herkes, aşktan başlamalıdır. Bir aşk ahlâkçısı-kendi tabiriyle-bir aşk bezirgânıdır. dünyaya, davâ için değil manâ için; kavga için değil, sevgi için gelmenin bilinciyle yaşayan mutasavvıf şairin gerçek gerçek muhatapları Tanrı âşıklarıdır:

Aşksızlara benim sözüm

Benzer kaya yankısına

Bir zerre aşkı olmayan

Belli bilin yabandadır.

diyen Türkmen kocası, okunan ilâhîleriyle "gönüller yapmağa" devam etmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Şinasi Tekin, "İkinci Bâyezit Devrine Ait bir Mecmuâ" Türklük Araştırmaları Dergisi, - Journal of Turkish Studies-Ali Nihat Tarlan Hatırası, Cambridge. 1979, s. 354.
- 2 Bkz. Cihan Okuyucu, "Âşık Paşa'nın Yûnus Emre ve Başkaları ile Karışan Şiirleri", Yayınlanmamış Bildiri Metni.
- 3 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, s. 300.
- 4 Mustafa Tatçı, Yûnus Emre Divânı, Ankara 1998, s. 357.
- 5 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, s. 300.
- 6 Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, İstanbul 1983, s. 334.
- 7 Faruk K. Timurtaş, Yûnus Emre Divânı, İstanbul 1972, s. 38.
- 8 Cahit Öztelli, Yûnus Emre, İstanbul 1986, s. 64.
- 9 Kemal Eraslan, Divân-ı Hikmetten Seçmeler, Ankara 1983, s. 38.
- 10 Lamiî, Nefahat Tercemesi, s. 691.
- 11 Mollazade Süleyman Şeyhî, Bahrül-Velâye, vr. 143b.
- 12 Bu başlıklardan bazı örnekler için bkz. Mustafa Tatçı, Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988, s. 9-12.
- 13 Ali Nihad Tarlan, Mevlânâ, İstanbul 1974, s. 55.
- 14 Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. I, İstanbul 1983, s. 335.
- 15 Lâmiî, Nefahat tercemesi, s. 691.
- 16 Âşık Çelebî, Meşairü'ş-Şuarâ, vr. 98b.
- 17 Şeyhî Süleyman Efendi, Bahrül-Velâye, vr. 143b.
- 18 Bursalı Mehmed Tahir, Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuara, Müverrihin ve Etibba'nın Terâcim-i Ahvâli, İzmir 1324, s. 193.
- 19 Muhammed Nûr, Mısrî Niyâzî Divânı Şerhi, İstanbul 1976, s. 36.
- 20 Muhammed Nûr, a.g.e., s. 228.
- 21 Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî : Mevhûb-ı Mahbûb, Haz. Ahmet Kartal, Eskişehir 2000, s. 529.
- 22 Abdülvehhâb Ümmî, Divân-ı İlâhiyât, Şahsi Ktp. nüshadan.

YÛNUS'UN DÎVANI

- 23 Ahmed Ögke, Ahmed Şemseddin-i Marmaravî, İstanbul 2001, s. 102.
- 24 Bilal Kemikli, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Müfid ü Muhtasar, Ankara 2002, s. 40.
- 25 Sun'ullah Gaybî, Sohbetnâme, İstanbul Belediyesi Atatürk Ktp. Nu: K. 292. 33b.
- 26 Hâşim Baba, Divân-ı Hâşim Efendi, İstanbul Tarihsiz, s. 98.
- 27 Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî, Divân, Mustafa Tatçı ve Diğerleri, Ankara 2000, s. 189.
- 28 Sabrî, Divân, Milli Ktp. Yz. Nu: A. 4346, vr. 25a.
- Abdüllatif Gazzî (Şeyh): Hulâsatü'l-Vefeyât, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl., Yz. Nu: 2257.
- Ahmed Eflakî: Menâkıbü'l-Ârifîn, (Haz. Tahsin Yazıcı), C. I-II, Ankara 1961.
- Ahmed Yesevî: Divân-ı Hikmet'ten Seçmeler, (Haz. Kemal Eraslan), Ankara 1983.
- Akşemseddin, (M. b. Hamza): Risâletü'n-Nûr, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl. Nu: 2408.
- Âli, (Gelibolulu): Kühü'l-Ahbar, C. 5, İstanbul 1277.
- Âli, (Yazıcıoğlu): Selçuk-nâme, Topkapı Sarayı Ktp., Revan Köşkü bölümü, Nu: 1391.
- Alptekin, Turan: Yûnus Emre Olayı, Gösteri Dergisi, S. 120, İstanbul 1990, s. 62-65.
- Alptekin, Turan: Yûnus Emre'yi Yeniden Değerlendirme, Gösteri, S. 124, İstanbul 1991, s. 29.
- Arslanoğlu, İbrahim: Yûnusları Ayırmak, II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Ankara 1987.
- Âşık Çelebî: Meşairü'ş-Şuarâ, (Neşr. Meredith Owens), London 1971.
- Âşıkpaşaoğlu: Âşıkpaşaoğlu Tarihî, (Haz. Nihal Atsız), Ankara 1985.
- Atilla, Osman: Büyük Mutasavvıf Yûnus Emre'nin Mezarı Sandıklı'dadır. Kocatepe Gazetesi, yıl 2, s. 616, Afyon 1967, s. 3.
- Atilla, Osman: Yûnus Emre ve Tapduk Emre'nin Afyon'daki Mezarı ve Kaybolan Cönkler, Uluslararası Yûnus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Bildirileri, Konya 1977, s. 109-121.
- Attar, (Feridüddîn): Tezkiretü'l-Evliyâ, (Terc. Süleyman Uludağ) İstanbul 1985.
- Ayvansarayî, Hüseyin: Vefayât-ı Meşâyih, İstanbul Üniv. Ktp. Nu: 2414.
- Bali, Muhan: Yûnus Emre ve Erzurum, Çağrı Dergisi, s. 235, s. 22-26, Konya 1977.
- Banarlı, Nihad Sami: Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, C. I-II, İstanbul 1983.
- Banarlı, Nihat Sâmî: Millî Tekevünümüzde Yûnus Emre'nin Yeri, Kubbealtı Akademi Mecmuası, C. 3, s. 7, İstanbul 1974.
- Barkan, ömer Lütfi: Kolonizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, C. II., İstanbul 1942, s. 279-384.
- Başgöz, ilhan: Yûnus Şiirinde Toplum Hikâyesi, Milliyet San'at. Şubat 1991, s. 1991, s. 18-20.
- Baykara, Tuncer: Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara 1985.
- Bayram, Mikail: Yûnus Emre Eskişehirli olabilir mi. 25. Türk Dili Bayramı ve Yûnus Emre Anma Törenleri 6-7, Temmuz 1985, s. 4, Karaman 1985.
- Beygu, A. Şerif: Erzurum Târîhi, İstanbul 1936.
- Bilginer, M. Sadeddin: Allah ve İnsan, İstanbul 1977.
- Cemil Rif'at: Yûnus Emre (Âşık Yûnus), Mihrab, 1340, s. 13-14.
- Coşan, Esat: Hacı Bektaş-i Velî Le Bektaşî Arta de Coppodore, Geneve 1971.

YÛNUS'UN DÎVANI

Cumbur, Mûjgan: Risâletü'n-Nushiyye'de Destân Unsurları, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü K. Bildirileri (Yûnus Emre Seksiyonu), Ankara 1991, s. 11-21.

Ebu Nasr Serrac: El-Luma-İslâm Tasavvufu, Haz. H. Kamil Yılmaz, İstanbul 1996.

Ebul-Hayr Rumî: Saltuk-nâme, (Haz. Şükrü Haluk Akalın), C. I-II, Ankara 1987, 1988.

Elvân Çelebî: Menâkıbü'l-Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiye, (Neşr. İsmail Erünsal, Ahmet Y. Ocak) İstanbul 1984.

Eraslan, Kemal: Yesevî'nin Fakr-nâmesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. X, İstanbul 1977.

Eraydın, Selçuk: Tasavvuf ve Tarikatler, İstanbul 1994.

Erden, Fethi: Yûnus Emre Mezarları, Makamları veya Başka Yûnuslar, Türk Yurdu, s. 319, İstanbul 1966.

Ergin, Osman: Yûnus'un Asıl Adı Sait Hatta Sadettin'dir, Millî Mecmua, C. 12, Nu: 129, 1931, s. 214-220.

Ertuğrul, İ. Fennî: Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin-i Arabî, İst, 1928.

Erzi, Adnan Sadık: Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar, I, Yûnus Emre'nin Hayatı Hakkında Bir Vesika, I. Belleten, TTK, C. XIV. s. 53, s. 85-89, Ankara 1950.

Evliya Çelebi: Sehayatnâme, C. I-9, İstanbul 1314.

Fındıkoğlu, Z. Fahri: Erzurum'daki Yûnus Emre'ye Dâir, Türk Yurdu, s. 319 s. 54-58, İstanbul 1966.

Firdevs-i Rûmî: Vilayet-nâme, Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî, (Neşr. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1958; Aynı eser, Diyanet İşleri Bşk. Ktp. (Ankara) Yz. Nu: 714.

Flemming, Barbara: Yûnus Emre'nin Eserlerinin Metinsel Tarihinin Bazı Yönleri, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1995, s. 355-362.

Flügel: Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich Konilichen, Hofbibliothek, Zu Wien, 1865, Nu: 677.

Foy, Karl: Die Altesten Osmanischen Transcriptions Texte in gothischen Lettern, II, Mitthelungen Seminars Für Orientalische Sprachen, C. 5, s. 233-293, Berlin 1902.

Gibb, Wilkinson: History Of Ottoman Poetr, C. I, London 1900.

Gibb, Wilkinson: Osmanlı Şiir Tarihi (History Of Ottoman Poetry), I-II, (Haz. Ali Çavuşoğlu), Ankara 1999,.

Giritli Salacıoğlu Mustafa: Divân, (Haz. Mustafa Tatcı ve Diğerleri), Ankara 2000.

Göçgün, Önder: Dünden Bugüne Yûnus Emre, (Y. E. ve Risaletün-Nushiyye) Ankara 1995. s. 51-66.

Gökyay, Orhan Şaik: Yûnus Emre'yi ve Halk Şairlerini Anlamak, Tarih ve Toplum Dergisi, s. 40, s. 202-208, İstanbul 1987.

Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Dîvânı, İstanbul 1943.

Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risalata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965.

Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961.

Güngör, İ. Hulusî: Yûnus Emre'nin Mezarı Hakkında Yeni bir Yorum, Karaman 25. Türk Dili Bayramı ve Yûnus Emre'yi Anma Törenleri, Karaman 1985.

Hacı Bektaş-ı Velî: Kitâbü'l-Fevâid, (Tertipleyen İ. ÖL.) İstanbul 1959.

YÛNUS'UN DÎVANI

Hacı Bektaş-ı Velî: Makâlât, (Haz. Esad Coşan), İstanbul (tarihsiz.).

Hacı Reşit Paşa: Tasavvuf, Tarikatlar Silsilesi ve İslâm Ahlâkı, İstanbul 1966.

Hallac-ı Mansur: Kitabü't-Tavâsîn, (Haz. Yaşar Nuri Öztürk), İstanbul 1996.

Hammer, Purgstall, J. H.: Geschichte der Osmanischen Dichtkunts bis auf unsere Zeit Bd., 3, C. II., Besth 1837.

Harirî-zâde M. Kemaleddin: Tıbyanü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâik, Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi Bl., C. I, Nu: 430.

Hâşim Baba: Divan-ı Hâşim Efendi, Şahsi Ktp. Yazma.

Himmet Efendi (Bolulu): Adâb-ı Hurde-i Tarikat, Süleymaniye Ktp. İzmir Bl. Nu: 60365.

Hökelekli, Hayatî: Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürîd İlişkileri ve Yûnus Emre-Tapduk Emre, Fikir ve Sanatta Hareket, s. 23, İstanbul 1981.

Hüdayî, Aziz Mahmud: Vakıat-ı Üftâde, Üsküdar, Selimağa Ktp. Yz. Nu: 574.

Hüseyin Vassâf: Sefîne-i Evliyâ, (Çev. M. Akkuş-Ali Yılmaz), C. I, İstanbul 1990.

İlaydın, Hikmet: Yûnus Emre, Türk Dili, s. 384, Ankara 1983.

İsmail Hakkı Bursavî: Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl. Nu: 1521/2.

Jan Ciopinski: Le Traite De Bons Conseils De Yûnus Emre, Folia Orientalia, Tome XVII, 1976, s. 117-140, Tome XVIII, 1977, s. 65-85; Tome XV, 1979, s. 77-96.

Kaplan, Mehmet: Ebedî Yûnus, Kaynaklar Dergisi, s. 5, İstanbul 1985.

Kaplan, Mehmet: Yûnus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü-Risalat-al-Nushiyya'nın Tahlili, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. XXI, İstanbul 1973, s. 65-82.

Kaya, Doğan: Yûnus Emre Ortaköy'de Yatıyor, Halk Kültürü, İstanbul 1984/2.

Kemikli, Bilal: Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Müfid ü Muhtasar, Ankara 2002.

Kepecioğlu, Kâmil: Yûnus Emre Nerede Yatıyor, Nilüfer Mecmuası, S. 4, Bursa 1945.

Kırımlı Selim Divâne: Ariflerin Delili, (Haz. Halil Çeltik, Mümine Çakır), Ankara 1998.

Kisling, H. J.: Yûnus Emre Divânî'nin Mukaddime Beyitleri Üzerine Düşünceler, Bildiriler, İstanbul 1971, s. 160.

Konyalı, İ. Hakkı: Aksaray Târîhi, C. II, İstanbul 1974.

Konyalı, İ. Hakkı: Karaman'daki Yûnus Emre, Türk Yurdu, S. 319, C. 5, İstanbul 1966.

Konyalı, İ. Hakkı: Yûnus Emre Nerelidir, Yedigün Mecmuası, Nu: 626, İstanbul 1945.

Köprülü, Fuat: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. bsk.) Ankara 1976.

Köprülü, Fuat: Yûnus Emre'nin Mezarı, Meydan Mecmuası, s. 20, 1 Haziran 1965.

Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.

Kurnaz, Cemâl: Divân Edebiyatı Yazıları, Ankara 1997.

Kuşeyrî: Kuşeyrî Risâlesi, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981.

Mansuroğlu, Mecdud: Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatı'nın İlk Mahsulleri, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. I, s. 1, İstanbul 1946.

Mansuroğlu, Mecdud: Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 4, s. 4, İstanbul 1951.

Mazıoğlu, Hasibe: Eski Türk Edebiyatı, Türk Ansiklopedisi, C. XXXII, s. 80-134.

YÛNUS'UN DÎVANI

Mazioğlu, Hasibe: Yûnus Emre Dîvânî'nin Yeni Bir Yazma Nüshası, Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1995, s. 345-353.

Mehmet Süreyyâ: Sicill-i Osmânî, C. I-IV, İstanbul 1311.

Mehmet Tahir (Bursalı): Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuara, Müverrihin ve Etibba'nın Terâcim-i Ahvâli, İzmir 1324.

Mehmet Tahir (Bursalı): Osmanlı Müellifleri, C. I, İstanbul 1333.

Mustafa Lutfi (Şeyh): Tuhfetül-Asri Fî Menâkıb-ı Mısırî, Bursa 1309.

Niyâzî: Mansûr-nâme, (Haz. M. Tatçı), İstanbul 1994.

Noyan, Bedri: Bektaşîlik ve Alevîlik Nedir, (2. bsk.) Ankara 1987.

Okuyucu, Cihan: "Âşık Paşa'nın Yûnus Emre ve Başkaları ile Karışan Şiirleri", Yayınlanmamış Bildiri Metni.

Olgun, Tahir: Mazmunlar, (Haz. Cemal Kurnaz), İstanbul 1996.

Öğke, Ahmed: Ahmed Şemseddin-i Marmaravî, İstanbul 2001.

Öztelli, Cahit: Belgelerle Yûnus Emre, Ankara 1977.

Öztelli, Cahit: Yûnus Emre, İstanbul 1986.

Öztürk, Mürsel: Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yûnus Emre, Erdem Dergisi, C. 3/3, s. 9 Ankara 1987.

Öztürk, Y. Nuri: Tarihi Boyunca Bektaşîlik, İstanbul 1989.

Öztürk, Y. Nuri: Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul 1988.

Rıza Tefrik: Yûnus Emre Hakkında Biraz daha Tafsilat, Büyük Duygu Mecmuası, Nu: 10, 1329 (1913), s. 177-183.

Rıza Tefrik: Yûnus Emre'yi Ziyaret, Peyam (Edebî İlave), 1330 (1914), Nu: 43.

Sabrî: Divân, Milli Ktp. Yz. Nu: A. 4346.

Sadık Vicdanî: Tomar-ı Turûk-ı Aliyye, İstanbul 1338-1341; yeni bsk. Haz. İrfan Gündüz, İstanbul 1995.

Schimmel, Annemarie: Tasavvufun Boyutları, (Çev. Ender Gürol), İstanbul 1982.

Sertkaya, O. Fikri: Ahmet Fakih, İlmî Araştırmalar, S. 2, İstanbul 1996, s. 119-130.

Sun'ullah Gaybî: Sohbetname, İstanbul Belediyesi Atatürk Ktp. Nu: K. 292.

Şahabeddin Sühreverdi: Avarifül-Maarif-Tasavvufun Esasları, Haz. H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul 1990.

Şemseddin Sami: Kâmûsu'l-Âlâm, İstanbul 1311.

Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî: Mevhûb-ı Mahbûb, Haz. Ahmet Kartal, Eskişehir 2000.

Şeyhî Süleyman Köstendili: Bahrü'l-Velâye, Berlin Ktp. Yz. Nu: 1683.

Tahrallı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri, Uluslararası Yûnus Emre Semineri Bildirileri, Ankara 1995, s. 179-188.

Tarama Sözlüğü: TDK. Yayını, Ankara 1969.

Tarlan, A. Nihad: Mevlânâ, İstanbul 1974.

Tatçı, Mustafa: Edebiyattan İçeri, Ankara 1997.

Tatçı, Mustafa: Hayretî'nin Dinî Tasavvufî Dünyası, Ankara 1998.

Tatçı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.

- Tatçı, Mustafa: Yûnus Emre Divânı-Âşık Yûnus, C. IV, Ankara 1991; (2. bsk. İstanbul 1997).
- Tatçı, Mustafa: Yûnus Emre Divânı-İnceleme, C. I, Ankara 1990; (2. bsk. İstanbul 1997).
- Tatçı, Mustafa ve diğçerleri: Yesevilik Bilgisi, Ankara 1998.
- Tatçı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
- Tatçı, M. -Kurnaz, C.: İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf: Emir Buharî, Ankara 1998.
- Tekin, Talat: Yûnus Emre'nin Gotik Harfleriyle İki Manzumesi, Erdem, C. 3, s. 8, Ankara 1987.
- Tekindağ, Şahabettin: Büyük Türk Mutasavvıfı Yûnus Emre Hakkında Araştırmalar, Türk Yurdu, s. 319, C. V, İstanbul 1966.
- Tekindağ, Şahabettin: Kahramanlılar, İslâm Ansiklopedisi, Cüz 58-59, s. 316-321.
- Tezel, Naki: Nallıhan ve Yûnus Emre, Ülkü, s. 63, Ankara 1944.
- Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Divânı, İstanbul 1972.
- Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre'nin Dili Ve Edebiyatındaki Yeri, Bilgi, C. 25, s. 291-292, 1972.
- Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre'yi Anarken, Babıalide Sabah, s. 2, 1/6/1972.
- Timurtaş, F. Kadri: Yûnus'un Dili Üzerine Notlar, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II, Ankara 1982.
- Topçu, Nurettin: Yûnus, Emre'de Vahdet-i Vücut, Türk Yurdu, s. 319, C. 5, s. 84/87, İstanbul 1966.
- Toprak, B. Ümit: Yûnus Emre Divânı, İstanbul 1933.
- Toprak, B. Ümit: Yûnus Emre Divânı, İstanbul 1982.
- Tosun, İsmail: Yûnus, Emre ve Hocası Tapduk Emre'nin Yaşam Öyküsü, İzmir 1981.
- Tosun, İsmail; Dinçkök, M.: Kula'daki Yûnus Emre, Türk Yurdu, C. 5, s. 319, İstanbul 1966.
- Tschudi, R.: Das Vilayet-Nâme des Hacim Sultan, Berlin 1914.
- Tuman, Nail: Tuhfe-i Nailî, Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz, C. I-II, Ankara 2001.
- Uçman, Abdullah: Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle ilgili Makaleleri, Ankara 1983.
- Uluçay, M. Çağatay: Yûnus Emre'nin Kabri Meselesi, Gediz, C. VI, s. 68, 1943.
- Ulusoy, M. Şemseddin: Gülzâr-ı Mısırî, Yz. (Müellif hattı fotokopisi elimizde).
- Ünal, Tahsin: Yûnus Emre ve Ahi Babalığı, Türk Dili Ve Yûnus Emre-Kültür ve Sanat Dergisi, s. 5, Karaman 1988.
- Ünal, Tahsin: Yûnus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi, Türk Kültürü, s. 296, Ankara 1987.
- Yelkenci, Raif: Bir Etüd-Bir İddia, Ün Dergisi, C. 6, s. 71-72 Isparta 1940.
- Yıldırım, Dursun: Dede Korkut Ve Yûnus Emre'de Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 20. İstanbul 1972.
- Yûnus Emre: Divân-ı Âşık Yûnus, İstanbul 1340.